

Hur talar vi om cancer?

Vanligt med kamp- och krigsbilder

I cancersammanhang är det vanligt med ord och uttryck som på olika sätt anspelar på kamp och rent av krig. Men det här kan vara både på gott och ont. – Kamp- och krigsmetaforer kan skapa skuld känslor hos en del, men bilderna kan också framkalla gemenskap med andra cancerpatienter, säger språkvetaren Charlotte Hommerberg.

Det är väldigt lätt att hitta exempel på det här bildspråket. Det förekommer till exempel inom den medicinska professionen, inom politik (den amerikanske presidenten Richard Nixon förklarade ”krig mot cancer” på 70-talet), i kvällstidningsrubriker och i reklam och kommunikation samt inte minst bland patienterna själva. ”Jag vägrade att lägga mig ner, utan såg kampen som mitt livs match”, säger journalisten Pamela Andersson (Aftonbladet 10 april 2017) i en intervju om den hjärntumör hon drabbats av.

Den finlandssvenske författaren och politikern Jörn Donner berör i sitt självbiografiska mastodontverk Mammuten (2012), som är på över 1000 sidor (!), ganska kortfattat sina två cancerdiagnoser – prostatacancer och lungcancer. Men han använder ändå ett uttrycksätt i det här häradet på ett ställe: ”Jag ämnar dock med allt mitt förstånd bekämpa denna nya vän”.

I en blogg om prostatacancer har ett inlägg rubriken ”Vi är krigare!” och i kommentarsfälten kan det heta sådant som: ”Fortsätt så, fortsätt kriga, det finns inget annat sätt.” – i ett annat inlägg kallas mannen och hans hustru för

”livets gladiatorer”. Och i ett brittiskt nätforum för cancerpatienter har två av deltagarna militära pseudonymer: *Flight lieutenant* respektive *Brigadier*.

Patientföreningen för bröstcancer i Stockholms län använder sig av detta bildspråk i själva namnet. Den heter Bröstcancerföreningen Amazona. Och amasoner var ju kvinnliga krigare i den grekiska mytologin.

Inom cancer vården kan man tala om sådant som en ”aggressiv cancer”, om ”invasiva ingrepp” och om ”vapen i kampen mot cancer”. Kjell-Olof Feldt och hans hustru Birgitta von Otter använder däremot *inte* detta språkbruk i boken ”I cancersnugga – Ett år av förtvivlan och hopp” (2003) om den tidigare finansministerns prostatacancer. Det gör dock Kjell-Olof Feldts läkare Lars Häggarth som är citerad i samma bok (och som också gjort en medicinsk granskning av innehållet). Så här beskriver han en prostatacancer som gått utanför körtelns kapsel:

– Tänk dig soldater som krigar inne i ett land och som så småningom går över landets gräns. De förändras inte, de är fortfarande samma soldater, även sedan de passerat gränsen och fortsät-

ter sitt krigande. Så är det med cancer, den ändrar inte sitt växtsätt bara för att den passerar kapseln.

Forskning om språket om cancer

Det finns alltså mycket material att ösa ur för forskarna i det tvärvetenskapliga projektet ”Metaforer i palliativ cancer-vård”, MEPAC. (Metafor = ett bildligt uttrycksätt). I projektgruppen ingår totalt sex forskare – både språkvetare och vårdvetare – från Linnéuniversitetet i Växjö/Kalmar, Lunds universitet och Lancaster University i Storbritannien. Projektet påbörjades år 2015 och ska pågå till och med 2018.

– Jag skulle säga att kamp- och krigsmetaforer är vanligare när det gäller cancer än när det handlar om andra sjukdomar. Cancern kommer ofta smygande utan att ge symtom och uppfattas många gånger som mer främmande och svårare att hantera, säger Charlotte Hommerberg, lektor vid Institutionen för språk på Linnéuniversitetet.

Enligt en studie publicerad i den vetenskapliga medicinska tidskriften *The Lancet* tyder inget på att ”fighting spirit” påverkar chanserna att överleva

En metafor är ett bildligt uttryckssätt

Metaforer är frekventa generellt i språket. Nobelpristagare kan använda metaforer för att förklara sin naturvetenskapliga forskning.

Rubrikord i kvällstidningar som ”bostads-bubbla” och ”snö-smocka” är också metaforer. Metaforer är även vanliga i skönlitteraturen – kanske framför allt i poesin.

Metaforen är nära släkt med bland annat liknelsen. Här är ett exempel:

Liknelse: Min älskling du är som en ros, en nyutsprungnen skär. (Min älskling - Evert Taube, 1943). **Metafor:** Min älskling, du är en ros.

(Watson et al. 2000). Däremot menar forskarna att känslor av hjälplöshet och hopplöshet kan vara negativt. Kampanda och hjälplöshet/hopplöshet ska inte ses som motpoler i det här sammanhanget, enligt undersökarna.

Charlotte Hommerberg har disputerat på en avhandling om språket i vinrecensioner. Till saken hör att hon själv är behandlad för bröstcancer och i samband med diagnosen bytte hon kanske naturligt nog till viss del spår i sin forskning.

Charlotte Hommerberg höjer alltså ett varnande finger för den utbredda kamp- och krigsmetaforiken. Ett bildligt sätt att uttrycka sig som de som gör det naturligtvis rent generellt har goda avsikter med. Men det hela är dock inte svart eller vitt:

– Det här sättet att uttrycka sig på kan skapa skuld-känslor hos den som inte kan bli frisk hur mycket man än kämpar. Men kampmetaforiken kan också skapa ett sammanhang och en gemenskap med andra som kämpar, säger hon.

– Den kan bli problematisk om den tvingas på utifrån. Det kan vara viktigt för omgivningen att tänka på.

Cancerinstitutet i Australien ger råd om uttryckssätt

Cancer Institute i Alexandria i New South Wales i Australien ger språkliga råd om hur man bör tala och skriva om cancer på sin webbplats. Riktlinjerna är i första hand avsedda för medier, men vem som helst kan förstås ta dem till sig. Några exempel:

Använd ord och uttryck som: människor som har cancer, människor som lever med cancer, personer med en cancererfarenhet och personer vars liv förändrats av cancer.

Undvik däremot ord och uttryck som: canceroffer och människor som krigar och kämpar mot cancer.

National Health Service, den statliga organisation som ansvarar för den offentliga sjukvården i Storbritannien, råder användare att undvika kamp- och krigsmetaforer i cancersammanhang till förmån för resemetaforer.

Man skulle kunna tänka sig att män använder mer kamp- och krigsmetaforer än kvinnor?

– På bröstcancerbloggar skrivs det om kvinnor som krigar och om starka kvinnor. Det är vanligt. Jag kan inte säga om män och kvinnor talar olika om det här. Psykologer vill gärna att vi granskar genusaspekten, men det är för tidigt att säga något i ämnet nu, svarar Charlotte Hommerberg.

Inom ramen för projektet om metaforer studerar forskarna 27 patientbloggar om kronisk cancer och tio anhörigbloggar. Man arbetar med cirka 2,7 miljoner ord och tar hjälp av databasen Språkbanken vid Göteborgs universitet för analysen. Men mycket av arbetet med att hitta de metaforiska uttryckssätten får dock göras manuellt.

Prostatacancerblogg med i uppföljande studie?

Det finns faktiskt ingen blogg om prostatacancer – Sveriges vanligaste cancerform – med i forskarnas material. Det kan dock bli aktuellt att ta med en prostatacancerblogg i någon kommande uppföljande studie, enligt Charlotte Hommerberg. Hur som helst finns det

ett antal bloggar om prostatacancer på nätet för den som letar och vill läsa. En av dessa bloggar skrivs på ett imponerande sätt av Rolf Hagen Norling i Stockholm som har en avancerad cancer.

– Jag använder en blandning av uttryckssätt. Ibland handlar det om en kamp mot cancer – ibland om cancer som en resa och jag försöker att blanda detta med en dos humor, säger han.

– Man kan egentligen inte kämpa mot en cancer som är avancerad. Så är det bara. Så därför använder jag inte så mycket av det uttryckssättet. Men mina vänner och andra som läser bloggen gör det ganska ofta i sina kommentarer på bloggen.

Varför skriver du en publik blogg på nätet och inte till exempel en privat dagbok?

– Jag började skriva för min familj. Men märkte snart att det är bra att vänner kan läsa om mitt hälsotillstånd på bloggen. Man blir ibland trött på att prata om sjukdomen och då kan vänner och bekanta först läsa på bloggen så kan vi prata utifrån det eller prata om något helt annat, svarar Rolf Hagen Norling.

– Jag får mycket positiv respons på bloggen och det är i sig stärkande.

Vid sidan om den vanliga kamp- och krigsmetaforiken finns det några andra sätt att tala om cancer:

• **Att tala om cancer i form av en resa.** Detta görs genomgående i till exempel skriften ”Den ofrivillige resenären – en bok om din cancerresa” som givits ut i samband med ett projekt om cancerrehabilitering på Hallands sjukhus i Halmstad. Redan på försättsbladet slås tonen an i ett citat från en cancerpatient: ”Jag hade en bild av ett tåg som skenade och jag visste inte vart jag var på väg. Allt eftersom resan gick fyllde jag tåget med de människor som stod och kom mig att stå nära: familj, vänner, grannar, sjukvårdspersonal, arbetskamrater, dagispersonal...”

• **Att tala om cancer som en fångenskap.** Personer kan tala om att det känns som att sitta i ett fängelse eller om att sitta fast et cetera.

• **Att tala om cancer som en börda.** Cancern är tung – den väger ton på mina axlar och liknande. Här handlar det snarast om att vetskapen om att man har cancer är tung.

– Det positiva med resemetaforiken är att den inte är skuldbeläggande. Men vissa kan känna sig ensamma och passiviserade på sin resa. Detta uttrycksätt kanske inte skapar gemenskap och fungerar inte mobiliserande på samma sätt som kampmetaforiken ibland kan göra, kommenterar språkvetaren Charlotte Hommerberg.

Det sistnämnda gäller ju dock uppenbarligen inte i citatet ovan från Den ofrivillige resenären. Här andas ju resan verkligen gemenskap! Det finns två sidor av myntet både när det gäller kampmetaforer och resemetaforer med andra ord.

– När det gäller metaforerna om fångenskap och om en tung börda kan man nog däremot säga att dessa uttrycksätt inte har någon positiv aspekt alls, fortsätter Charlotte Hommerberg.

– Men genom att bli medveten om

FOTO: NIKLAS LAURIN

Kamp- och krigsmetaforer kan skapa en skuld känsla hos vissa patienter, säger psykologen Patrik Göransson.

hur man använder språket kan man få syn på tankar som kan skapa problem och försämra livskvaliteten för den som lever med sjukdomen, förklarar hon.

Resemetaforik i cancerskrift

Patrik Göransson, idag psykolog och enhetschef på Cancerrehabiliteringsmottagningen på Helsingborgs lasarett, och hans kollegor arbetade mycket medvetet med en resemetaforik i skriften Den ofrivillige resenären (titeln är ju dessutom en lite humoristisk apostrofering på Lasse Åbergs film Den ofrivillige golfaren...). Den som vill kan läsa mer på www.cancerresan.se.

Nu är en uppföljande skrift på väg. Den kommer att kallas ”Hitta hem”. Också detta är ju ett bildligt uttrycksätt.

– Man kan stöta på hinder på sin väg hem. När det gäller prostatacancer kan det ju ofta handla om erektionsproblem och urinläckage. Vi räknar med att den nya skriften ska komma ut i september i år, säger Patrik Göransson.

En annan språklig variant som förekommer när det gäller cancer och ibland också andra sjukdomar är personifiering. Man ger sjukdomen ett

FOTO: LINNEUNIVERSITETET

Det är bra om patienter, läkare, journalister och andra är medvetna om fördelar och nackdelar med de språkliga bilder vi använder när vi talar om cancer, säger språkvetaren Charlotte Hommerberg.

namn som ett sätt att göra den mer begriplig och kanske också lättare att kunna skjuta ifrån sig.

Vår prostatacancerbloggare talar om sjukdomen som Big C. Ingmar Björkstén, som bland annat var kulturchef på Svenska Dagbladet, ger i sin bok ”Tur i otur – på offensiv mot prostatacancer” (2000) sin cancer ett för- och efternamn: Prostata Cancer. Och en ung kvinna med hjärntumör kallar sin tumör Igelkotten Mårten. (Dagens Nyheter 14 mars 2017).

Till sist: Det kan vara bra för den som lever med cancer att vara medveten om de här starka språkliga konventionerna. Använd de bilder som du känner dig bekväm med. Och be sjukvården att spela på din planhalva. Men naturligtvis behöver man inte använda några som helst särskilda språkliga uttrycksätt överhuvudtaget om det känns bäst!

Fotnot: Den som vill kan läsa mer om projektet Metaforer i palliativ cancervård på <https://lmu.se/mepac>.

MICHAEL BOSVED
Frilansjournalist